

Ierótheos
Mitropolitul Nafaktosului

**Sfântul
Grigorie Palama
ca aghiorit**

Traducere din limba greacă:
Ilie Stănuș

EDITURA EGUMENIȚA
2020

Cuprins

Introducere	9
I. IMPORTANȚA ÎNVĂȚĂTURII	
SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA	13
1. ...pentru Ortodoxie	13
2. ...pentru monahism	15
3. ...pentru Sfântul Munte	17
II. ASCET ÎN SFÂNTUL MUNTE	21
1. Viața sa înainte de plecarea în Sfântul Munte	22
2. Viața sa în Sfântul Munte	30
3. Elemente isihaste în polemicile sale	41
4. Adormirea Sfântului	54
III. MĂRTURISITOR AL VIEȚII ISIHASTE	
DIN SFÂNTUL MUNTE	57
1. Sfântul Munte și Biserica Ortodoxă	58
2. Isihia ortodoxă	62
3. Mărturia vieții isihaste	63
a) „Polemica” sa cu Varlaam	64
b) Omiliile	70
IV. PRIMUL VIEȚUITOR ÎN SFÂNTUL MUNTE	79
1. Motivul pentru care viața Cuviosului	
Petru Athonitul a fost scrisă	80
2. Sfântul Munte și valoarea lui	82
3. Viața ascetică a Cuviosului Petru	85

4. Ispitele de la diavol	94
5. Sfârșitul Cuviosului Petru	101
6. Trăsăturile Cuviosului Petru	104
V. MONAHISMUL ȘI MONAHII	109
1. Monahismul ca viață profetică, apostolică și martirică	110
2. Sfântul Munte în vremea Sfântului Grigorie Palama	120
3. Mănăstirile și viața monahală	129
a) Denumiri ale locurilor pentru asceză	130
b) Monahi și mireni	131
c) Două categorii de monahii	131
d) Monahii și educația	133
e) Diferite tipuri și locuri de asceză	134
f) Scopul retragerii	135
g) Modul de viețuire monahală	135
h) Monahii și lectura	138
i) Deplasările monahilor în lume	139
j) Imitarea Cinstitului Înaintemergător	141
4. Concluzii	142
VI. POST, PRIVEGHERE, RUGĂCIUNE	145
1. Postul	148
a) Postul și rugăciunea	149
b) Caracterul vast al postului	150
c) Valoarea postului	154
d) Postul și ajunarea	158
e) Postul demonic	160
2. Privegherea	162
a) Sfinții Părinți despre priveghere	163
b) Sfântul Grigorie Palama și privegherea	166
3. Rugăciunea	170
a) Opiniile lui Nichifor din Singurătate	171
b) Premisele teologice ale rugăciunii minții	173

c) Lucrările comune sufletului și trupului	180
d) Rugăciunea celor din lume	194
4. Concluzii	199
VII. ESENȚA MONAHISMULUI ORTODOX	201
1. Grijă și scriere	202
2. Patimile și vindecarea celor trei părți ale sufletului	204
3. Sărăcia cu duhul	214
4. Fericitul plâns	218
5. Concluzii	221
VIII. ÎNVĂȚĂTURA SOCIALĂ A SFÂNTULUI GRIGORIE CA DIMENSIUNE A VIEȚII MONAHALE	225
1. Zelotismul și zeloții	227
2. Zeloții din Tesalonic	228
3. Atitudinea Sfântului Grigorie față de războiul civil și de zeloți	239
4. Romeitatea Sfântului Grigorie și antiromeitatea antiisihaștilor	262
5. Învățătura socială a Sfântului Grigorie	270
6. Caracterul social și monahismul	295
IX. STĂPÂNA SFÂNTULUI MUNTE	303
1. Aghioriții și Maica Domnului	304
2. Relația personală a Sfântului Grigorie cu Maica Domnului	309
3. Învățătura Sfântului Grigorie Palama despre Maica Domnului	313
a) Nașterea Maicii Domnului	313
b) Intrarea Maicii Domnului în Templu	315
c) Bunavestirea Maicii Domnului	319
d) Maica Domnului la Învierea lui Hristos	320
e) Adormirea și înălțarea Maicii Domnului	324
4. Însușiri ale Maicii Domnului	328

X. „TOMOSUL AGHIORITIC”	337
1. Introducere	337
2. Cuprinsul	340
3. Analiza scrierii	343
a) Ființă – energii	343
b) Lumina necreată	347
c) Minte și inimă	349
d) Unirea omului cu Dumnezeu	352
e) Îndumnezeirea trupului	354
f) Sfinții cu experiență	356
4. Concluzii	359
XI. VEDEREA LUI DUMNEZEU ÎN SFÂNTUL MUNTE	361
1. Mărturii aghiorite din zilele noastre despre îndumnezeire	363
2. Schimbarea la Față a lui Hristos	370
3. Pericopa Schimbării la Față și explicații hermeneutice	374
Explicații hermeneutice	375
a) Împărăția lui Dumnezeu și Lumina necreată	375
b) Cei trei ucenici	380
c) Schimbarea la Față a Domnului și schimbarea la față a ucenicilor	381
d) Strălucirea veșmintelor	386
e) Moise și Ilie	389
f) Cuvântul Tatălui	390
g) Calea îndumnezeirii	392
4. Explicații teologice generale	394
a) Îndumnezeirea, scopul vieții creștine	394
b) Treptele contemplării	395
c) Metoda ascetică	396
5. Concluzii	398
XII. TEOLOGIA EMPIRICĂ	401
1. Premisele teologice ale Sfântului Grigorie	402

2. Elemente din teologia Sfântului Grigorie Palama	411
a) Cele două înțelepciuni	412
b) Adevăr și Biserică	414
c) Vindecarea sufletului	415
d) Tâlcuirea Scripturilor	419
e) Cunoașterea lui Dumnezeu	421
XIII. AL PATRULEA IERARH ȘI TEOLOG	425
1. Sfântul Grigorie și Sfinții trei Ierarhi	425
2. Cei patru Ierarhi și Teologi în tradiția Bisericii	438
În loc de epilog	443

existente în capitolele ce urmează au fost inevitabile și necesare, datorită conexiunii dintre teme.

Simt nevoia să cer binecuvântarea Sfântului Grigorie Palama. Îl simt ca pe un sfânt ocrotitor. Îl rog să mijlocească în fața lui Dumnezeu pentru mine și pentru toți frații mei. Să dea Dumnezeu, prin mijlocirile Sfântului, să dobândim acest mod de viață al tradiției, care este singura cale de a ne vindeca și de a ajunge la îndumnezeire. Să dea Dumnezeu să urmăm această cale ca să ne ferim de impasul spre care duc alte căi, ce ne sunt deschise de intrigile din ziua de azi și care, de fapt, îl înstrăinează pe om și îl fac să sufere, având ca rezultat direct suferința întregii societăți.

Scrisă în Atena pe 29 august 1991, de sărbătoarea Tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul Domnului și al monahilor.

Arhim. Ierotheos S. Vlachos

I

Importanța învățaturii Sfântului Grigorie Palama

În zilele noastre s-au publicat multe ediții ale operei Sfântului Grigorie Palama, dar se scriu și multe studii legate de viața și învățătura sa. Pentru vremurile noastre, acest fapt este o mare binecuvântare de la Dumnezeu. Sfântul Grigorie, deși a trăit în secolul al XIV-lea, are multe de spus contemporaneității noastre și secolului în care trăim. De altfel, curentele filosofice, teologice, ba chiar și cele sociologice, care au predominat în vremea sa, predomină și în zilele noastre. Secolul al XIV-lea are trăsături comune cu secolul al XX-lea. De aceea, și marile discuții care s-au purtat între filosofii din epoca Sfântului Grigorie Palama sunt destul de interesante și pentru zilele noastre. Omul contemporan are destule lucruri de învățat din aceste discuții.

Sfântul Grigorie Palama are o importanță covârșitoare pentru Ortodoxie, adică pentru impunerea credinței adevărate, pentru monahism și pentru Sfântul Munte.

1. ...pentru Ortodoxie

Importanța învățaturii sale pentru Ortodoxie poate fi observată mai limpede în chestiunea gnoseologiei. Atunci când spunem gnoseologie, înțelegem cunoașterea lui Dumnezeu, iar pentru a fi mai exacti, înțelegem

modul pe care îl urmăim pentru a ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu. În vremea Sfântului Grigorie, Ortodoxia se afla în situația de a suferi schimbări, credința ortodoxă risca să fie globalizată și transformată în panteism sau agnosticism. Panteismul susținea că Dumnezeu, prin ființa Sa, Se află în întreaga natură, iar dacă privim natura, putem să dobândim cunoașterea lui Dumnezeu. Agnosticismul susținea că este total imposibil să-L cunoaștem pe Dumnezeu, din cauză că El este Dumnezeu, iar omul este mărginit și, prin urmare, este într-o neputință să ajungă la adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu.

În fața acestui pericol uriaș, Sfântul Grigorie Palama a dezvoltat această învățătură temeinică a Bisericii în jurul mării taine a discernerii indisolubile dintre ființa și energia lui Dumnezeu. Trebuie subliniat faptul că această învățătură nu aparține doar Sfântului Grigorie Palama, ci Bisericii Ortodoxe. De aceea, această învățătură nu poate fi catalogată drept palamism. Mulți Părinți au vorbit despre deosebirea dintre ființă și energie. Această distincție este întâlnită în Sfânta Scriptură, la primii Părinți apostolici, la Părinții capadocieni, dar mai ales la Sfântul Vasile cel Mare și la marele teolog dogmatician al Bisericii, Sfântul Ioan Damaschin. Datorită abilității teologice prin care se distingea, Sfântul Grigorie Palama a dezvoltat mai pe larg această învățătură, deja existentă, și a prezentat adevăratele consecințe și dimensiuni ale ei.

Este semnificativ faptul că această învățătură a început să fie semnalată în discuțiile cu privire la Duhul Sfânt. Filosoful calabrez Varlaam susținea că nu putem ști cu exactitate ce este Duhul Sfânt, și mai ales ce sunt purcederea Sa și trimiterea prin Fiul. În fața pericolului numit agnosticism, Sfântul Grigorie spunea că una este purcederea Duhului Sfânt din Tatăl, prin ființă, și

alta este arătarea Sa și trimiterea în lume de către Fiul, prin energie. Așadar, deși nu cunoaștem ființa Duhului Sfânt, Îi cunoaștem, totuși, energia.

Întreaga viață duhovnicească este rezultatul și rodul energiei Duhului Sfânt. De aceea, spunea Sfântul Grigorie, nu putem fi părtași ființei lui Dumnezeu, însă putem fi părtași Lui și Îl putem cunoaște prin energia Sa. Așa cum învață și marele teolog dogmatician, Sfântul Ioan Damaschin, putem observa trei uniri: unirea prin ființă, care are loc între cele trei Persoane ale Sfintei Treimi; unirea prin ipostas, care are loc în persoana lui Hristos între firea dumnezeiască și cea omenească; și unirea prin energie, care are loc între Dumnezeu și om.

Astfel, Sfântul Grigorie a păzit învățătura adevărată a Bisericii. Dacă în timpul Sfântului Atanasie cel Mare oamenii se îndoiau de dumnezeirea lui Hristos, în timpul Sfântului Grigorie Palama ei se îndoiau de dumnezeirea energiilor lui Dumnezeu. Adică spuneau că energiile lui Dumnezeu sunt create. De aceea în troparul Sfântului cântăm astfel: „Luminătorule al dreptei credințe, sprijinul Bisericii și învățătorule, podoaba monahilor, apărătorul cel nebiruit al teologilor...”.

2. ...pentru monahism

Învățătura Sfântului Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului, are o mare importanță și pentru monahism. De altfel, în troparul pe care l-am menționat puțin mai sus se spune așa: „podoaba monahilor”. În vremea sa, filosofii, avându-l în frunte pe Varlaam, se îndoiau de valoarea monahismului tradițional și de modul după care trăiau monahii, dar mai ales așa-numiții monahi isihăști. Lucrul acesta se datora premiselor teologice diferite. Varlaam susținea că elementul cel mai nobil al

Respectiv, omului, cu ajutorul căruia cineva poate ajunge la dobândirea cunoașterii lui Dumnezeu, este rațiunea: rațiunea este instrumentul unic prin care cineva poate să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu. Prin urmare, el a ajuns la concluzia că filosofii din antichitatea greacă, care dispuneau de multă rațiune, ajunseseră la cunoașterea lui Dumnezeu într-o măsură mai mare decât profeții, care vedeau doar lucruri exterioare, descoperiri și vedenii. Susținea cu tărie valoarea filosofilor în detrimentul profeților, de asemenea susținea cu tărie valoarea speculativă a omului în detrimentul contemplării Luminii necreate, pe care au avut-o cei trei apostoli pe muntele Tabor. Firește, acest fapt ar fi avut urmări și asupra monahismului ortodox tradițional. Dacă învățătura lui Varlaam ar fi fost corectă și s-ar fi impus în Biserică, atunci ar fi primat rațiunea și filosofia, monahismul tradițional ar fi fost desconsiderat și s-ar fi ajuns la agnosticism.

Însă, prin învățătura sa, Sfântul Grigorie a arătat că profeții și apostolii sunt superiori filosofilor; că instrumentul prin care se dobândește cunoașterea lui Dumnezeu nu este rațiunea, ci inima, în înțelesul ei biblic regăsit în întreaga Scriptură; că Dumnezeu nu este descoperit prin rațiunea umană, ci El Însuși Se descoperă în inima curată a omului, și că adevărata cale a cunoașterii lui Dumnezeu este modul isihast de viețuire, care este descris în Sfânta Scriptură și este trăit de către toți sfinții. Așadar, a arătat foarte limpede că modul în care trăiau monahii, adică metoda de rugăciune pe care aceștia o urmau, duce la cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu.

Este semnificativ faptul că una dintre primele lucrări ale Sfântului Grigorie – care, în același timp, este și opera de bază a acestuia și poartă titlul *În apărarea celor ce se liniștesc în chip sfânt* – vorbește despre cele trei probleme fundamentale care îi preocupau pe oameni în acele timpuri.

Una dintre acestea este problema educației, plecând de la întrebarea dacă filosofii sunt superiori profeților și dacă filosofia este calea cea adevărată spre cunoașterea lui Dumnezeu. A doua este problema rugăciunii minții, pe lângă care sunt dezvoltate toate celelalte probleme legate de aceasta. Iar a treia este cea despre Lumina necreată. Aici este dezvoltată concepția teologică fundamentală potrivit căreia Lumina pe care o văd sfinții este necreată. Adică nu este vorba despre ceva creat, ci despre energia necreată a lui Dumnezeu. Baza acestei lucrări este monahismul ortodox tradițional. De aceea este numită *În apărarea celor ce se liniștesc în chip sfânt*. Putem vedea, deci, importanța considerabilă a învățaturii Sfântului Grigorie față de monahismul ortodox.

3. ...pentru Sfântul Munte

În același timp însă, învățătura Sfântului Grigorie are o mare importanță pentru Sfântul Munte, el însuși fiind aghiorit. A viețuit în Sfântul Munte, după care a exprimat trăirea pe care a dobândit-o acolo. Prin scrierile sale a demonstrat că Sfântul Munte este un loc, dar mai ales un mod de viețuire. Sfântul Munte emană Tradiția Ortodoxă, este expresia vieții care există în Biserica Ortodoxă. După cum vom vedea în continuare, Sfântul Grigorie a mers în Sfântul Munte ca învățăcel și ucenic, nu ca învățător. A mers să ucenicească în tradiția ortodoxă. Se ruga zi și noapte lui Dumnezeu cu rugăciunea: „luminează-mi întunericul”. A făcut ascultare pe lângă duhovnici și Stareți îndumnezeiți. A dobândit multă experiență în viața duhovnicească. A ajuns la o mare înălțime a sfințeniei. A rămas mulți ani în tăcere. Iar când a fost nevoie să vorbească, atunci a vorbit și și-a exprimat experiența. Prin urmare, învățătura sa este expresia

vieții din Sfântul Munte, iar, prin extensie, este expresia vieții Bisericii, fiindcă Sfântul Munte nu este o autocrație sau o autonomie. Sfântul Munte exprimă viața Bisericii Ortodoxe. Astfel, putem observa importanța considerabilă a învățaturii Sfântului.

De la început am spus că epoca Sfântului Grigorie Palama este similară cu timpurile noastre. Acest lucru este foarte important și dorim să-l evidențiem în mod special.

În principiu, vedem cum, în fiecare zi, sporește căutarea lui Dumnezeu de către oameni. Mulți oameni caută să găsească și să dobândească adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu. Unii, fiindcă nu urmează adevărata cale a cunoașterii lui Dumnezeu, în loc să-L găsească pe adevăratul Dumnezeu, găsesc diverși idoli ai lui Dumnezeu, cărora li se închină. Prin urmare, idolatria dăinuie și în zilele noastre.

Dincolo de toate acestea, observăm că și între creștinii ortodocși există două curente principale. Oamenii se împart în două mari categorii.

Din prima categorie fac parte cei care pot fi numiți, pe bună dreptate, urmașii lui Varlaam, și care dau întâietate rațiunii și se bazează, într-o măsură mai mare, pe om. Ei cred că în felul acesta vor rezolva multe probleme, precum și principala problemă, care este cunoașterea lui Dumnezeu.

Din a doua categorie fac parte cei care se aseamănă cu Sfântul Grigorie Palama și care au ca centru al vieții duhovnicești inima, potrivit semnificației pe care o are aceasta în întreaga tradiție biblică și patristică. Ei urmează metoda pe care au urmat-o toți sfinții Bisericii noastre. Aceștia se învrednicesc să ajungă la adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și, firește, la adevărata comuniune cu Dumnezeu.

Așadar, astăzi predomină două mari curente, două moduri de viață. Iar pentru că Biserica îl recunoaște pe Sfântul Grigorie Palama drept mare teolog, iar învățătura sa este învățătura Bisericii, suntem chemați să pășim pe această cale.

În cele ce urmează vor prezenta viața și învățătura Sfântului, adevăratul mod de viață și teologia Sfântului Grigorie, care, în realitate, este teologia Bisericii. Dacă vom urma învățătura Sfântului Grigorie, atunci vom găsi cheia multor probleme existențiale ce ne apasă.